

Emotie, Perceptie en Cognitie

I. Inleiding

Het ligt in de bedoeling van dit artikel enkele punten aan te stippen waar we vruchtbaar onderzoek mogelijk achten om een nader inzicht te krijgen in de invloed die perceptie en cognition hebben op het ontstaan van het emotief proces.

Derhalve zullen we eerst kort dienen aan te geven wat we verstaan onder emotie en emotief proces. Deze behandeling van het emotief proces zal kort zijn, omdat het bepalen en beschrijven van emoties een afzonderlijke studie vergt. We kunnen hier vertrekken van een werkdefinitie van emotie en een korte bespreking van het verloop van het emotief proces, om onze aandacht te concentreren op de relaties die we wensen te bespreken, zonder in te gaan op de exacte inhoud van de emotieve sector.

Vertrekkende van deze werkdefinitie van emotieve processen, zullen we in de volgende hoofdstukken perceptie en cognition elk op hun beurt situeren in hun verbondenheid tot het emotieve proces.

We nemen perceptie en cognition hier afzonderlijk omdat het opportuun is beide activiteiten afzonderlijk te relateren tot de emotieve processen. We zijn ons bewust van het feit dat men ook perceptie tot de cognitieve activiteiten kan rekenen. Door perceptie en cognition als afzonderlijke verschijnselen te beschouwen verdelen we het terrein van de kennisverschaffende activiteiten in twee subsectoren die elk hun typische relatie hebben tot het emotieve. Hierbij zullen we ons nooit bezighouden met de specifieke verhouding tussen perceptie en denken. In het laatste deel zullen we trachten enkele tentatieve besluiten te trekken in verband met de verhouding tussen de emotieve sektor en de perceptief-cognitieve.

Plan.

I. Inleiding

II. Emotief proces :

1. terminologie
2. psychische mechanismen

3. componenten van het emotief proces
4. verloop van het emotief proces
5. emotieve selectie

III. Perceptie en emotie :

1. perceptief proces
 - 1.1. perceptieve selectie
 - 1.2. relatie tussen stimulus en waarnemingsbeeld
 - 1.3. experimentele gegevens
2. relaties tussen perceptie en emotie

IV. Cognition en emotie :

1. de niet perceptief gegeven objecten van het emotief proces
2. cognitieve selectie
 - 2.1. conceptvorming
 - 2.2. geheugen
 - 2.3. interiorisatie en integratie
 - 2.4. anticipatie
3. appraisal
 - 3.1. situering
 - 3.2. experimentele gegevens

V. Besluiten

II. Het emotief proces

1. TERMINOLOGIE

We geven er de voorkeur aan te spreken over « emotieve processen » in plaats van over « emoties ». Op deze voorkeur kunnen we hier niet uitgebreid ingaan : het hangt samen met een dynamische visie op de mens. De mens is geen statisch wezen dat zou bestaan uit bepaalde entiteiten ; zo is emotie of affekt geen afgesloten entiteit die ergens in een statische mens zit ingekapseld.

Deze voorkeur impliceert niet dat we de term « emotie » helemaal ter zijde kunnen laten. We moeten inderdaad in de bespreking een onderscheid kunnen maken tussen « emotion felt » (d. w. z. de psychofysische ervaring) en anderzijds het totale proces dat ook de input en de output omvat. Met « emotie » bedoelen we dus een sekwentie uit het emotief proces.

Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen ongedifferentieerde en gedifferentieerde emoties. Met gedifferentieerde of eigenlijke emotie bedoelen we de psychofysische ervaring, tot stand gekomen als het resultaat van het begrijpen van een bepaald object door een subject (1), begeleid door en resulterend in specifieke lichaamsveranderingen (al dan niet intens), motorische expressie en eventueel in aangepaste aktie.

Met niet-gedifferentieerde emoties bedoelen we de toestand van opwinding, die het beginpunt kan vormen voor de verdere lichaamsveranderingen en de eigenlijke emotie. Het wordt ervaren als lust of onlust, en als de uiting van de persoonlijke betrokkenheid bij het object. Arnold (1) noemt deze toestand van niet-gedifferentieerde emotie « feeling ».

2. PSYCHISCHE MECHANISMEN NOODZAKELIJK VOOR HET TOT STAND KOMEN VAN EEN EMOTIEF PROCES :

2.1. *Een gevoel van betrokkenheid :*

Zonder dat het individu geëngageerd is t. o. v. een object, een persoon of een situatie zal er geen emotie optreden. Ego-involvement is noodzakelijke voorwaarde voor het tot stand komen van een emotief proces. De betrokkenheid resulteert uit een konfrontatie van de perceptief-cognitieve input met de bestaande behoeften en waarden. Objecten, personen of situaties waarbij men betrokken is duidt erop dat deze objecten relevantie bezitten t. o. v. de eigen behoeften en waarden.

2.2. *Ervaring van een object en interpretatie van die ervaring :*

Datgene wat zich aan het bewustzijn opdringt noemen we ervaring. Deze ervaringen bestaan uit een verzameling van partikuliere gegevens (prikfels, sense-data) die los staan van elkaar. Het subject heeft evenwel behoefte aan een onderling relateren van deze gegevens. Daartoe is het noodzakelijk dat zij geïnterpreteerd worden, dat zij een betekenis krijgen, d. w. z. ingeschakeld worden in een geheel. De geïnterpreteerde ervaringsgegevens zijn dan de bewustzijnsinhouden. Bij de emotie is er een interpreteren van de ervaringsgegevens, bijgevolg zijn ook deze bewustzijnsinhouden, maar typisch voor de emotie is dat de interpretatie gebeurt in functie van het IK.

Ze krijgen niet alleen een plaats in de cognitieve structuur, maar worden ingeschakeld in het geheel van behoeften, strevingen, doeleinden en waarden.

(1) Begrijpen betekent dat het object in relatie geplaatst wordt tot de behoeften en waarden van het subject en in zijn volledige context wordt gezien.

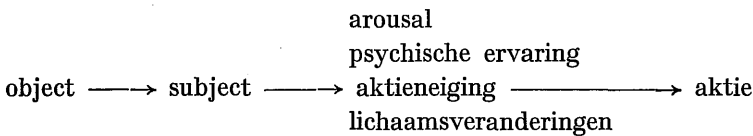
2.3. *Evaluatie van de ervaring als zijnde aangenaam of onaangenaam*, en het bepalen van de betekenis van de ervaring en het object voor het individu als persoon.

2.4. *De ervaring van een aktieneiging*, een impuls naar het object toe, of ervan weg.

3. COMPONENTEN VAN HET EMOTIEF PROCES :

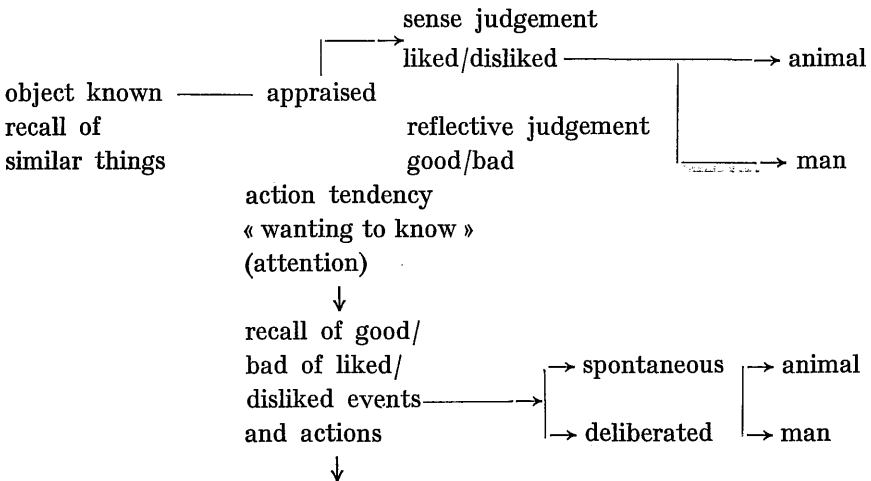
Een emotief proces ontstaat door inwerking van een object op een subject. Gezien de dynamische gerichtheid van het menselijke subject formuleren we het bij voorkeur als zijnde het resultaat van een kontaktnaam door het subject met een object. Een object van een emotief proces is een ding, een persoon, een situatie, een zich afspelend proces, zoals dit door het subject gekend is.

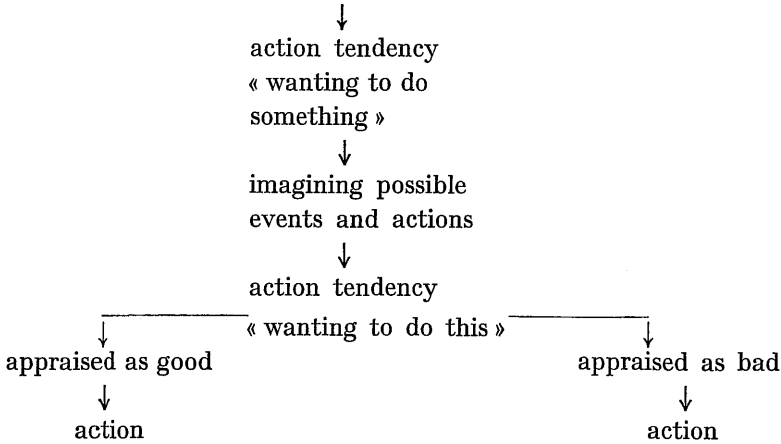
Zo krijgen we als componenten van het emotief proces :

4. VERLOOP VAN HET EMOTIEF PROCES :

De perceptie verschaft een object voor een eventuele emotie, een object dat in zijn konteks dient begrepen te worden, herinneringen oproept aan vroegere ervaringen, om zo te komen tot het « object known ». De overgang van « object » naar « object known » gebeurt door wat Anorld (2) « appraisal » noemt.

Deze appraisal doet een aktieneiging ontstaan die op haar beurt geëvalueerd wordt. Op basis van de geëvalueerde aktieneiging ontstaan anticipaties van mogelijke gebeurtenissen en akties. Dit heeft tot gevolg dat de diffuse aktieneiging oplost in een neiging tot het doen van een bepaalde aktiviteit. Deze specifieke aktieneiging wordt geëvalueerd. Indien de evaluatie positief is treedt aktie op, indien negatief treedt inhibitie op.

De appraisal in al zijn stadia kan zowel een zintuigelijk als een reflektief oordeel zijn. In zijn geheel bestaat de appraisal uit verschillende stadia, die talrijker kunnen zijn naarmate de evaluatie grotere graad van reflektiviteit bezit. Arnold kon algemeen volgende stadia onderscheiden :

- a. De ervaring van een aktieneiging, die zich uit in een neiging om meer informatie op te doen in verband met het object en zijn situatie. Dit impliceert aandachtskoncentratie.
- b. Daardoor gaat men zich vroegere gebeurtenissen en akties herinneren en vergelijken met de huidige situatie; deze herinneringen kunnen spontaan of beredeneerd zijn.
- c. De aktieneiging wordt nu ervaren als een iets-willen-doen, i. p. v. het meer willen weten uit het eerste stadium.
- d. Om dit « iets willen doen » te konkretiseren beeldt men zich in wat de mogelijke gebeurtenissen en akties zijn; anticipatie en verbeelding spelen hier een rol.
- e. Daardoor komt men ertoe « dit » (i. p. v. « iets ») te willen doen. Deze aktieneiging wordt ervaren als een emotie, en is begeleid door typische lichaamsveranderingen.

Wanneer de appraisal lang heeft geduurd en uitermate reflektief was, is het mogelijk dat deze aktieneiging niet langer een emotie is (ook de li-

chaamsveranderingen zijn tijdens die duur uitermate verzwakt), zodat men het aanvoelt als een wilsbeslissing i. p. v. als een emotie.

Arnold onderscheidt in het geheel van het emotief proces twee belangrijke overgangen : van perceptie tot emotie ;

van emotie tot aktie.

Ze betreft in dit verband dat in de verschillende studies over emoties de tweede overgang in belangrijke mate méér besproken is geworden dan de eerste.

Van perceptie tot emotie :

Zowel in perceptie als in emotie is er een subject en een object. Objectloze emoties zijn abnormale verschijnselen zoals dit het geval is bij angstneurosen en depressie. Het object kan van allerlei aard zijn en hoeft niet konkreet aanwezig te zijn ; het dient enkel op één of andere manier te kennen te zijn. De emotie kan niet geïdentificeerd worden met de perceptie omdat bij emotie het object op een speciale manier te kennen is, nl. niet enkel objectief maar ook zoals het subject de relatie opvat tussen het object en zichzelf. Het object is voor het subject wenselijk of te vermijden, waardevol of schadelijk, zodat het er zich toe aangetrokken voelt of er een afkeer van heeft.

Om een emotie op te roepen moet het object geëvalueerd worden zoals het subject er op een bepaalde manier door geraakt wordt.

De emotie valt nochtans niet samen met de appraisal. De evaluatie is noodzakelijke voorwaarde en begeleiding van de emotie, maar valt er niet mee samen omdat het subject ook volledig emotieloos kan evalueren. Emotie sluit niet enkel evaluatie in, maar ook een sterke neiging naar het object toe of ervan weg. Als ik iemand uitsluitend ken NAAST mij dan is er geen emotie. Maar als ik denk dat het goed is voor mij hic et nunc, en er naar gedreven ben (soms tegen beter weten in), dan is mijn ervaring emotioneel.

De appraisal is onmiddellijk en in eerste instantie intuïtief. Bij nadere reflexie kan de appraisal eventueel herhaald worden. Dit impliceert de mogelijkheid tot leren. Anderzijds is de appraisal ook voorwaarde voor ander leren : men moet leren een situatie als wenselijk of te vermijden beoordelen opdat verdere mogelijkheid tot leren zou bestaan.

Bij volwassenen en oudere kinderen is de beoordeling in het emotief proces zowel intuïtief als reflektief. Maar het intuïtief oordeel is onmiddellijk, het reflektief oordeel volgt erop. Dit wordt aangetoond door het feit dat intuïtieve appraisal dikwijls aangevuld of veranderd wordt door latere reflectie. Als dit gebeurt verandert de emotie met de nieuwe intuïtieve ap-

praisal die er op volgt. Als er geen intuïtieve appraisal van een object of een situatie is, maar voortdurend alléén een reflektief oordeel, dan wordt alles zuiver spekulatief en is er geen echte emotie meer mogelijk.

De appraisal volgt zo dicht op de perceptie dat de keten perceptie-appraisal-emotie moeilijk te scheiden is, en men veelal de indruk heeft dat de emotie onmiddellijk na de perceptie volgt. Het feit dat perceptie en appraisal van elkaar kunnen onderscheiden worden, toont echter aan dat perceptie alléén niet voldoende is voor een emotie.

Van emotie tot expressie en actie :

De lichaamsveranderingen die de sekwentie emotie-actie begeleiden kunnen we hier onmogelijk verder als studieobject nemen. Merken we enkel op dat er voor elke emotie een verschillend patroon van lichaamsveranderingen is dat karakteristiek is voor die emotie. De fysiologie van schrik hangt niet af van het object van de schrik. Het zijn typische fysiologische reacties die bepalend zijn voor elke schrik-reactie en die verschillend zijn van de reacties bij bijvoorbeeld woede. De fysiologische veranderingen die met de emotie gepaard gaan, worden op hun beurt gevoeld en beoordeeld. Ze kunnen geëvalueerd worden als hebbende een bepaalde betekenis. Ze kunnen ook nieuwe emoties uitlokken. Later worden deze tekenen herinnerd als bewijzen van bijvoorbeeld vroegere schrik.

Bepaling van emotie bij Arnold (3)

« ... we can now define emotion as the felt tendency toward anything appraised as good (beneficial), or away from anything intuitively appraised as bad (harmful). This attraction or aversion is accompanied by a pattern of physiological changes organized toward approach or withdrawal. The pattern differs for different emotions. »

5. EMOTIEVE SELEKTIE :

5.1. *Belang van de hersenkortex.*

We hebben met nadruk in de voorgaande paragrafen nagelaten in te gaan op de neurologische mechanismen die noodzakelijk zijn om te komen tot een emotief proces. Dit blijft binnen dit bestek onmogelijk. We dienen hier echter toch te verwijzen naar het centrale belang van de hypothalamus en de werking van het autonoom zenuwstelsel in het verloop van het emotief proces. Dat emotionele expressie en de autonome effecten van de emotie zich enkel kunnen voordoen indien de hypothalamus intact is (4) impliceert echter niet dat emoties uitsluitend een subkortikale activiteit zouden zijn.

Dekortikatie-experimenten brengen hier verheldering: observaties van dieren waarvan de hersenkortex verwijderd is tonen aan dat deze dieren bijna uitsluitend in staat zijn tot de manifestatie van « sham rage ». De objecten die deze woede opwekken zijn sterk gereduceerd in aantal. Buiten « sham rage » treedt ook soms een vluchtige en heftige schrikreactie op; dit na een sterke geluidsprikkel. De « sham rage » verdwijnt wanneer men de prikkel wegneemt. Zolang de prikkel aanwezig blijft houdt de emotie pas op bij totale uitputting.

Besluiten :

- deze reacties kunnen blijkbaar ontstaan door prikkels die subkortikaal kunnen waargenomen worden ;
- op prikkels die moeten begrepen worden kan niet meer worden gereageerd, met het gevolg dat er een sterke reductie van het aantal mogelijke objecten optreedt ;
- voor de meeste emoties blijkt de hersenkortex noodzakelijk te zijn ;
- zonder hersenkortex is echter nog wel heftig emotioneel reageren mogelijk wat slechts kan ophouden (als de stimulus aanwezig is gebleven) bij volledige uitputting ;
- interpretatie van Arnold (5) :
 - de cortex heeft een inhiberende functie op de emotieve aktieingen (komende van het hypothalamisch relaisstation) ;
 - de emotionele prikkeling is kontinu, maar de cortex selekteert de expressies ;
 - de hersenkortex biedt de mogelijkheid van een durende emotie, zonder permanente aanwezigheid van de betrokken prikkeling ;
 - de hersenkortex is verantwoordelijk voor het feit dat in normale omstandigheden een emotief proces kan ophouden, ondanks het feit dat het object of de stimulus die oorspronkelijk de emotie deed ontstaan aanwezig blijft.

Dus : emotionele mechanismen zijn niet totaal verschillend van cerebrale mechanismen. Emoties zijn geen reflexen, zelfs geen subkortikale reactiepatronen. Met het denken hebben ze in alle geval reeds gemeen dat de hersenkortex er een belangrijke rol in speelt.

Dat de hersenkortex een inhiberende functie zou hebben (Arnold) is tegengesteld aan de stelling van Cannon (6) die zegt dat kortikale excitatie en hypothalamische inhibitie optreedt. Arnolds interpretatie is wegens verschillende redenen meer te aanvaarden, o. a.

- a. in wakende toestand is er een voortdurende perceptie ; niet elk potentieel-emotief percept geeft aanleiding tot een emotionele reactie, zodat er in elk geval ergens een selektor moet tussenkomen ;
- b. de werking van het selektief apparaat bestaat niet in het opnemen van bepaalde percepten, maar in het uitsluiten van andere. Deze werking is te vergelijken met aandachtsconcentratie ;
- c. er is een autogene activiteit van de cortex (te merken in het EEG) ; ook niet gestimuleerde neuronen zijn niet inactief. De transmissie van die activiteit is een kortikale aangelegenheid.
- d. Cantril (7) deed experimenten die te vergelijken zijn met deze van Maranon. In verband met de « as if » emotie na adrenaline-injectie komt volgende passage voor in het rapport van een proefpersoon :

« Decided predisposition to an emotion. Only constant conscious attempt to keep calm prevented an emotion. It was an effort to keep calm. »

Hier gebeurt met een zeer bewuste inspanning wat in normale omstandigheden (d. w. z. wanneer er geen aandrang is die ten gevolge van de adrenaline in het bloed zo uitermate sterk is) spontaan gebeurt. Elke menselijke emotie blijkt reeds een — in zekere mate — beheerste emotie te zijn. Dit wil niet zeggen dat de handelingen noodzakelijk gematigd zijn, maar zoals de emotie zich manifesteert in het bewustzijn en in de handelingen is ze reeds door de cortex gecontroleerd.

De kortikale inhibitie speelt een belangrijke rol als selektiemechanisme, dit nochtans in samenwerking met : gedifferentieerdheid van de perceptie, frekwentie van aandachtsconcentratie, omvang van de gamma van waarden en doeleinden, werking van het endocrien systeem, werking van sympatisch en parasympatisch zenuwstelsel.

Opmerkingen :

1. We beschouwen het individu als een systeem, en de emotionaliteit als een systeem binnen dat systeem, naast en in samenwerking met andere systemen. Dan zien we dat binnen het emotief systeem het ervaren van emoties een kortikale inhibitie veronderstelt (er is een voortdurende stimulatie, en door selectie wordt één emotief proces tegelijk doorgelaten). T. o. v. het totale systeem echter heeft het emotief proces een faciliterende (of aktiverende, maar totale inaktiviteit is het levende organisme volkomen vreemd) werking.

2. Bij dieren en kleine kinderen spelen de hogere hersencentra een veel kleinere rol. Toch zijn er tekenen van affektief-emotieve processen. Deze processen en de manifestaties ervan zijn echter weinig gedifferentieerd.

Ze zijn te herleiden tot lust-onlust reacties die fysische behoeften en evenwichtsverlies begeleiden. Watson (9) heeft aangetoond dat de primaire emoties slechts bestaan uit reacties op plots verlies van evenwicht, intense auditieve stimulatie en bittere smaken.

5.2. *Emotieve selectie : besluiten.*

Dit alles om aan te tonen dat emotieve processen in hun gedifferentieerde vormen cerebrale processen zijn.

Aan de hand van neurologisch materiaal hebben we kunnen aantonen dat de hogere centra een fundamentele rol spelen in het emotief proces. Emoties in de mens zijn niet uitsluitend viscerale processen, zijn geen reflexen en worden niet uitsluitend door de hypothalamus beheerd. Zonder er hier verder over uit te weiden hebben we het voor bekend aangenomen dat ook het denken en de perceptie een hersenproces is.

Op grond van de gegevens betreffende de permanente neurale activiteit en de kortikale inhibitie voeren we het begrip emotieve selectie in.

Van nu af zullen we ons niet meer afvragen of deze selectie nu uitgevoerd wordt door de hersenkortex of eventueel door andere structuren en mechanismen. Wat alleszins blijkt is dat niet alle objecten die in potentie een emotie zouden kunnen verwekken inderdaad aanleiding geven tot emoties. Er moet dus ergens een selectie uitgevoerd zijn. De selectie van één stimulus-object impliceert de annulering van andere. We zullen echter de term « inhibitie » die Arnold hiervoor gebruikt niet verder hanteren omdat deze verwarring zou kunnen doen ontstaan met een frekwenter gebruik van deze term in verband met remming van emotionele expressie van een reeds geselecteerde emotie, en met gedragsremmingen.

De emotieve selektor kiest welke potentieel emotieve stimuli de start zullen vormen van een emotief proces. We noemen een stimulus potentieel emotief op het ogenblik dat hij nog niet geselecteerd is. Een stimulus is niet « geladen » tenzij men er door emotieve selectie een lading aan geeft. We willen hier vermijden te zeggen dat schrik zou optreden bij de perceptie van een schrik-aanjagend object. In principe zou men kunnen zeggen dat alle objecten met emoties te beladen zijn.

III. Perceptie en emotie

1. HET PERCEPTIEF PROCES.

1.1. *De perceptieve selectie :*

Door perceptie komt men in contact met de stimuli uit de buitenwereld. Deze contactname gebeurt langs de receptoren, die bij de mens te vereen-

zelve zijn met de zintuigen. Telkens we over perceptie zullen spreken bedoelen we hiermee zintuigelijke waarneming. We onderscheiden visuele, tactiele, auditieve, olfactorische en smaak perceptie. De belangrijkste informatoren over de buitenwereld zijn voor de mens het oog en het oor.

Perceptie is echter geen zuiver registreren van wat er aan stimuli in de buitenwereld voorhanden is. Twee belangrijke eigenschappen van perceptie duiden dit aan :

- a. Perceptie is een poging tot betekenisgeving ; « an effort after meaning » (Adcock 11).

We nemen inderdaad geen agglomeraat van stimuli waar, maar IETS. Waarneming is een proces van betekenisgeven. De stimuli worden omgezet in waarnemingsbeelden die voor het subject van betekenis zijn.

- b. Het potentieel perceptieveld is zeer groot. Niet alle stimuli die zich daarin voordoen worden omgezet in waarnemingsbeelden. Er worden er bepaalde geselecteerd, andere worden niet geselecteerd.

Perceptie is functie van de aard van de fysische stimuli, de fysiologische toestanden van de waarnemer, en van de psychische toestand van de waarnemer (Krech 11) :

— de aard van de fysische stimuli :

Dat bepaalde stimuli geselecteerd worden en andere niet kan afhankelijk zijn van de sterkte van de stimulus, de nabijheid of verwijderdheid, de duidelijkheid, de helderheid en andere eigenschappen van het waarnemingsveld en de stimuli. Hierdoor komt men tot een selectie die nagenoeg voor iedere waarnemer dezelfde is. Een optische illusie die te wijten is aan de eigenschappen van de stimuli is voor iedereen gelijk ; vb. Müller-Leyer-illusie, distorted room.

— de fysiologische toestand van de waarnemer :

De selectie is voor een groot deel ook afhankelijk van de fysische mogelijkheden van de waarnemer : de kleurenblinde kan uiteraard geen kleuren waarnemen, een dove is niet gevoelig voor geluidsprakkers. Deze voorbeelden zijn zeer extreem gekozen : men kan hier nog moeilijk van een selectie spreken vermits het over een volledige blokkering gaat van bepaalde stimuli. Het zijn pathologische gevallen waar er een volledige annulering is van de stimuli van een bepaalde soort.

— de psychische toestand van de waarnemer :

De perceptieve selectie heeft vooral betrekking op dat proces dat er verantwoordelijk voor is dat niet iedereen (met dezelfde fysische uit-

rusting) hetzelfde waarneemt uit een identisch waarnemingsveld. We kunnen dit samenvatten als: persoonlijke factoren spelen een belangrijke rol in de perceptie. Wat een individu ziet, voelt, hoort, ruikt of smaakt wordt beïnvloed door zijn toestand van behoeften, emoties, mental set en persoonlijkheid. Krech (12) noemt dat verschijnsel het resultaat van een perceptual set, en bepaalt dit als een paraatheid van het organisme om stimuli op een bepaalde manier te organiseren.

Bruner en Postman (13) spreken van « the defense proces » en « the sensitization proces ». Dit betekent dat er bij het aanbieden van een reeks stimuli bij het subject de neiging bestaat om bepaalde stimuli niet waar te nemen, terwijl men gevoeliger is voor andere.

Mc Ginnies (14) laat zich bovendien uit over de functie van dit mechanisme: Het is duidelijk dat de perceptuele filtering van de visuele stimuli dient om de observator zolang mogelijk te bewaren voor het bewust zijn van objecten die een onaangename emotionele betekenis voor hem hebben.

In de perceptieve selectie speelt ook de aandacht een belangrijke rol.

Psychologisch gezien is het niet zo dat een stimulus zich aan ons opdringt, maar als waarnemer richten wij ons tot een bepaalde stimulus. Deze activiteit van zich richten naar een stimulus noemt men aandacht, « set » of « verwachting ». Het is moeilijk juist te bepalen wat aandacht eigenlijk is, maar duidelijk is in elk geval dat persoonlijke belangstelling, behoeften en emoties (of anticipatie op toekomstige emoties) er een belangrijke rol in spelen. Sommige dingen worden wel « gezien » zonder werkelijke aandachtskonzentratie, maar ze kunnen dan niet later herinnerd worden. Iets dat niet bewust geregistreerd is geworden kan niet wederopgeroepen worden.

In verband met de graad van aandachtskonzentratie dienen we een onderscheid te maken tussen toevallige waarneming en observatie. In observatie hebben we een speciale vorm van selectie. Het is een doelgerichte waarneming, met intense aandachtskonzentratie. Hierbij is men zich duidelijk bewust wat geselecteerd zal worden en wat niet dient geselecteerd. De selectie kan hier objectief (d. w. z. gebonden aan duidelijke regels) genoemd worden; terwijl de selectie in toevallige waarneming subjectief is.

1.2. *Relatie tussen stimulus en waarnemingsbeeld:*

De stimulus is niet gelijk aan het waarnemingsbeeld of percept. In de eerste plaats is er een transformatie gebeurd van fysisch naar psychisch vlak. Het percept is de ideeële transformatie van de geselecteerde stimulus. Of het waarnemingsbeeld een ware kopie is van de stimulus impliceert een filosofische discussie waar we hier niet verder op in gaan.

1.2.1. Verifikatiemiddelen :

We aanvaarden als verifikatiemiddelen om het percept te controleren intersubjectiviteit en meting.

Intersubjectiviteit: als een stimulus bij verschillende personen aanleiding geeft tot identische of vergelijkbare percepten, dan nemen we aan dat dit percept « waar » is. Als een stimulus voor een aantal mensen (x) tot een totaal verschillend percept aanleiding geeft dan dit bij persoon a het geval is dan kunnen we hieruit besluiten dat er tussen x en a significante verschillen in psychische toestand zullen bestaan (onder voorwaarde dat bij x of a geen fysische deficienties voorkomen).

Meting: is een vorm van indirecte waarneming (te reduceren tot het samenvallen van twee lijnsegmenten) waarin de rol van de menselijke waarnemer tot een minimum wordt herleid, ter voorkoming van illusies. Deze werkwijze kan dienstig zijn voor de korrektie van optische illusies die bij alle mensen voorkomen ten gevolge van de aard van de fysische stimuli en de typische eigenschappen van de werking van het gezichtsapparaat (bv. Müller-Leyer-illusie).

1.2.2. Distortie :

De waarnemingsbeelden die, nadat de stimuli geselecteerd werden, een afwijking vertonen zodat ze niet aan meting of intersubjectieve vergelijking zouden kunnen weerstaan, noemen we het resultaat van distortie of verdraaiing. Mogelijke oorzaken van distortie zijn: a) er is een te zwakke stimulus en deze wordt cognitief aangevuld; b) fysische deficienties van de zintuigen; c) de term distortie slaat echter meer bepaald op de deformaties van de waarneming in functie van de behoeften en verlangens van het organisme.

1.3. *Experimentele gegevens betreffende selectie en distortie :*

1.3.1. Bruner en Postman (15) trachtten experimenteel aan te tonen dat wat het organisme waarneemt en hoe het zijn omgeving manipuleert ten minste gedeeltelijk gedetermineerd is door factoren als behoeften, attitudes en individuele gewoonten-systemen.

Het experiment bestond uit twee delen :

- a. de proefpersonen moesten associaties vinden op een lijst van woorden; deze associatie-tijd werd gemeten;
- b. ook de herkenningdrempel werd gemeten; de woorden werden tachitoscopisch getoond en men mat de tijd die de personen nodig hadden voordat een woord herkend werd.

Voor de associatieproef werden 99 woorden getoond en men mat de snelheid waarmee op deze woorden een associatie werd gevonden.

Uit deze 99 werden voor elke proefpersoon drie reeksen weerhouden voor het volgende deel van het experiment: 6 waarop de reactie het vlugst was gekomen, 6 met de traagste reactie en 6 uit de middengroep (traag, vlug en medium werden niet gemiddeld bepaald maar in functie van elke proefpersoon afzonderlijk).

Deze verschillen in associatietijd waren verwacht, vermits er in de oorspronkelijke woordenlijst een reeks potentieel emotieve woorden waren.

Twee weken na het associatie-experiment werden de geselecteerde woorden tachoscopisch aan de proefpersonen getoond, en men vroeg na elk beeld te zeggen wat men waarnam of dacht waar te nemen. De expositietijd was 0.01, 0.02" en zo voort tot het woord juist waargenomen werd.

Tussen de twee metingen werd een relatie gevonden :

- hoe langer de proefpersonen nodig hadden om een associatie te vinden, hoe langer het ook duurde eer het woord herkend werd ;
- wanneer de associatie-tijd extreem lang is dan daalt de herkenningstijd.

Bruner besluit hieruit tot de aanwezigheid van een « defense process » en een « sensitization process ».

d e f e n s e p r o c e s s :

Bruner zoekt een verklaring voor het feit dat stimuli die slechts na een relatief lange tijd een associatie krijgen, ook slechts na relatief lange tijd herkend worden.

Blokkering bij associatie is bekend als zijnde functie van verdediging tegen emotioneel geladen stimuli. Hij leidt daaruit af dat een soortgelijk proces werkzaam is in de perceptie.

Wanneer de potentiële emotiviteit van de stimuli stijgt zou dat aanleiding kunnen geven tot schrik, en dit wordt zo lang mogelijk vermeden. Voor bepaalde proefpersonen geldt dit niet alleen voor schrik, maar voor elke te verwachten emotie.

Het is echter niet noodzakelijk dat perceptieve selectie het enige mechanisme is dat hier werkzaam kan zijn. Zowel de associatie- als herkenningstijd kan functie zijn van vertrouwdheid met de stimuluswoorden. De vertrouwdheid met de woorden bleek echter niet steeds verantwoordelijk voor het vlugger of langzamer reageren.

Anderen hebben trouwens soortgelijke experimenten gedaan met gelijkwaardige resultaten, met een reeks woorden die alle even goed bekend waren.

sensitization process :

Sommige proefpersonen herkenden woorden waarbij de associatie lang uitbleef aanzienlijk vlugger dan hun gemiddelde herkenningstijd. Dit fenomeen, van het meer gevoelig zijn voor bepaalde stimuli, is het omgekeerde van de verdedigingsreactie. Deze bijzondere gevoeligheid treedt op ten opzichte van stimuli die bijzonder gewaardeerd worden, of bij taboewoorden (crime, penis, bitch, dream, fairly, death, fight).

Er blijkt bij bepaalde personen een kritische graad van emotionaliteit te bestaan waarboven de perceptieve verdediging niet meer werkt. Het blijkt dat in elke situatie het organisme uitmaakt wat het meest relevante aspect is t. o. v. de adaptatie aan de situatie. Zolang de situatie niet te bedreigend is of te opwindend, kan het vermijden van het vatten van de betekenis emotioneel het meest economische antwoord zijn. Maar als de situatie hoogst gevaarlijk is en opwindend dan is het perceptueel meest adequate antwoord datgene dat rekening houdt met de werkelijkheid.

In aanwezigheid van potentieel emotief stimulusmateriaal kunnen beide mechanismen werkzaam zijn. Hoe bepaald wordt welke van de twee (verdediging of gevoeligheid) zal optreden werd in deze experimenten niet onderzocht.

In de term « selectie » hebben wij deze verdediging en gevoeligheid samen genomen. Selectie betekent zowel diskriminatie als sensibilisatie. Daar waar bepaalde stimuli geselecteerd worden, worden er andere geëlimineerd.

1.3.2. *Mc Ginnies* (16):

Zijn stelling is dat percepties niet alleen gestructureerd zijn in functie van de beperking van de stimulusvoorwaarden, maar ook in functie van de mogelijkheden van beloning, behoefte bevrediging, attitude, orientatie, potentiële angst, symbolische waarden, ontlasting van spanning e. d.

De focus van zijn experiment is het onderzoeken hoe de herkenningdrempel kan veranderen vóór de observator de objecten kan diskrimineren . . . zich zo kan bewust worden van het eventueel bedreigend karakter.

Er is dus blijkbaar in bepaalde gevallen een reactie op de stimulus voordat het eigenlijke woord herkend is, voor het in het bewustzijn is getreden.

In het experiment werd als index voor emotionaliteit de GSR gebruikt. Er wordt de proefpersonen een lijst van 18 woorden aangeboden waarvan 11 neutrale en 7 kritische of potentieel emotieve. De proefpersonen waren niet ingelicht over de aard van het experiment. Er werd hen verteld dat er woorden zouden getoond worden die ze misschien niet, misschien wel zouden herkennen. Er werd hen opgedragen te zeggen wat ze zagen of dachten te zien.

De drempel bleek steeds groter te zijn voor de kritische woorden dan voor de neutrale woorden. In bepaalde gevallen trad GSR op voordat het kritische woord herkend was geworden. Men noemt dit « pre-recognition to the stimulus words » of « discrimination without awareness. »

Samenvattend :

De herkenningdrempel en galvanische huidreactie tijdens de periode voor de herkenning van de woorden werd gemeten voor 16 proefpersonen bij tachistoscopische voorstelling van 11 neutrale en 7 kritische woorden.

De proefpersonen reageerden met een aanzienlijk groter aantal galvanische huidreacties tijdens de pre-herkenningsperiode van de kritische woorden dan van de neutrale woorden. Bovendien was er een aanzienlijk hogere herkenningdrempel voor de kritische woorden.

De gegevens worden geïnterpreteerd als zijnde de gekonditioneerde avoidance van verbale symbolen die onaangename betekenissen hebben voor de waarnemer. Het stimulus-woord fungeert als een « cue » voor diepgewortelde angst die gereveleerd wordt door de huidreactie.

1.3.3. J. C. Gilchrist en L. S. Nesberg (17) :

In deze experimenten hadden de proefpersonen zich gedurende 20 uur onthouden van voedsel. Er werd gevraagd enkele waarnemingsoordelen uit te spreken, direkt na de lunch, onmiddellijk na de tijd dat ze normaliter gedineerd zouden hebben en de volgende morgen, direkt na de tijd dat ze anders het ontbijt zouden gebruikt hebben.

De waarnemingstest bestond in het rangschikken van gekleurde plaatjes met afbeeldingen van biefstuk, gebraden kuiken, e. d. naar graad van helderheid. Ieder plaatje werd eerst getoond met een standaard helderheid en men vroeg de proefpersonen dit te bekijken. Dan werd het na enkele seconden weer vertoond, nu met een lagere of grotere graad van helderheid. Men vroeg hierbij de proefpersonen een regelknop zo te draaien dat de helderheid van het tweede beeld overeen kwam met deze van het eerste beeld.

De proefpersonen dachten juist te oordelen, maar in feite maakten zij systematisch een fout : naarmate ze hongeriger werden maakten ze de plaatjes steeds heller.

Kontrole-proefpersonen die zich niet onthouden hadden van voedsel vertoonden deze afwijking niet.

De schrijvers toonden ook aan dat dorstige proefpersonen plaatjes van sinaasappelsap, ijswater en andere dranken heller maakten naarmate ze dorstiger werden. Het was niet zo dat de behoefte een invloed uitoefende op de perceptie in het algemeen : de verandering gold enkel voor de beelden in betrekking tot de behoefte.

Hier zien we dus dat behoeften een verdraaiende invloed uitoefenen op de waarneming. Als we dit zeggen dan veronderstellen we dat de proefpersonen de plaatjes heller voorstellen omdat ze die in eerste instantie met een grotere helderheid hadden waargenomen.

1.3.4. Te vergelijken met het vorige experiment is dit: men toont kinderen een geldstuk. Daarna wordt hen gevraagd een lichtvlek op een scherm zo te regelen dat ze dezelfde grootte heeft als het getoonde geldstuk. Een groep van minder gegoede kinderen maakte systematisch de fout de lichtvlek groter te maken dan het vertoonde geldstuk.

1.3.5. Levine, R. I. Chein en G. Murphy (18):

Er worden tachitoscopisch, met een hoge snelheid, een reeks willekeurige beelden getoond aan proefpersonen.

Naarmate ze hongeriger werden stijgt het aantal beelden in verband met voedsel die waargenomen worden. Deze stijging duurt tot ongeveer 6 uur na de laatste maaltijd, dan treedt een zekere apathie in en worden er in het algemeen meer fouten gemaakt.

1.3.6. Eriksen (19):

Een aantal proefpersonen werden getest met de T.A.T.

Toen hen later beelden getoond werden bleek dat personen met een hoge graad van agressiviteit (gemeten met de T.A.T.) vlugger platen herkennen die toneeltjes weergaven met agressieve handelingen.

Dergelijke verschijnselen werden ook gekonstateerd in verband met streven naar sukses, streven naar veiligheid en angst.

1.3.7. Besluit uit de experimenten:

Uit deze gegevens blijkt dat persoonlijke behoeften en waarden een belangrijke rol spelen in de selectie en distortie tijdens het perceptief proces. Niet alleen heeft men aangetoond waarvan deze selectie en distorie funktie zijn, maar belangrijker is dat aangetoond werd dat deze selectie en distortie inderdaad optreden.

1.4. *Besluiten in verband met het perceptief proces:*

1. Perceptie is een selektief proces; d. w. z. dat slechts een deel van de stimuli uit de buitenwereld aanleiding geven tot waarnemingsbeelden.

We zien dit in de dagelijkse ervaring: niet alles wat zich in ons waarnemingsveld bevindt wordt waargenomen. We kunnen dit introspectief weten als we zeggen « ik heb dat niet gezien », terwijl het voor onze neus staat.

Experimenteel kan het aangetoond worden : uit een reeks woorden, die tachiscopisch met dezelfde snelheid worden getoond, worden bepaalde woorden wél en andere niet gezien.

2. Perceptie is een betekenisgevende activiteit.

Beelden die waargenomen worden, maar waaraan we geen bepaalde betekenis kunnen geven resulteren niet in waarnemingsbeelden en kunnen later niet herinnerd worden.

3. Perceptie is niet altijd objectief.

Met objectief bedoelen we hier : een door middel van intersubjectieve vergelijking of meting aantoonbare relatie tussen de stimulus en het waarnemingsbeeld.

2. RELATIE TUSSEN PERCEPTIE EN EMOTIE :

2.1. De invloed van emoties op de perceptie valt buiten ons terrein. We hebben gezien dat er een belangrijke invloed is, maar de gegevens in verband hiermee zullen we enkel verder beschouwen als selectieve factoren.

2.2. Er is een duidelijk verschil tussen de perceptieve en de emotieve selectie. We hebben reeds vroeger het begrip « emotieve selectie » ingevoerd. Nadat we nu aangetoond hebben wat dient begrepen te worden door « perceptieve selectie » dienen we uit te maken wat het verschil uitmaakt tussen beide selectoren.

We noemen twee selectoren verschillend indien ze een ander keuzeveld hebben. Bij gelijk keuzeveld kunnen twee selectoren verder nog verschillend zijn wanneer ze selektoren volgens verschillende criteria.

Vershil in keuzeveld : Het keuzeveld van de emotieve selektor is uitgebreider dan dit van de perceptieve selektor. De mens krijgt inderdaad niet alleen emoties bij het zien van bepaalde objecten maar emotie kan ook het resultaat zijn van denkbeelden en gewaarwordingen. Voorzover de emotie resulteert uit een waarneming zien we nog een verschil tussen de keuzevelden : de perceptieve selektor selekteert stimuli uit de buitenwereld, d. w. z. dat al datgene wat zich in de omgeving van het subject bevindt potentiële informatie is voor de perceptieve selektor. De emotieve selektor krijgt echter enkel zijn informatie uit datgene wat reeds door de perceptieve selektor doorgelaten is. Iets wat niet gezien is geworden kan geen emotie opwekken. Dat betekent dat chronologisch beschouwd de emotieve selektor na de perceptieve komt.

Vershil in selektiekriteria : Dat de criteria bij de emotieve en de perceptieve selectie verschillend zijn blijkt uit het feit dat niet alles wat waargenomen wordt aanleiding geeft tot emotie. Niet alles wat waargenomen

wordt is in staat aanleiding te geven tot lust of onlust ervaring. Dit laatste is juist het selektiekriterium van de emotieve selektor.

2.3. *Gevolgen :*

In zoverre de emotie als object een aktueel aanwezig ding, persoon, situatie of zich afspelend proces heeft is de emotieve selektie afhankelijk van de perceptieve selektor. Dit impliceert dat de emotie afhankelijk zal zijn van de aard van de selektie. Als ik bij de distortie verkeerd waarneem zal ik ook een « verkeerde emotie » (2) hebben. Bij een stimulus waarvan ik geen duidelijk waarnemingsbeeld heb behoort deze stimulus niet tot het veld van de emotieve selektor. Voorbeeld : wanneer ergens in mijn gezichtsveld een moord gebeurt, maar dit is voor mij geen geviseerde prikkel dan verwekt dit geen emotie (ik heb het eenvoudig niet gezien). In dit geval was de moordscene geen geselekteerde prikkel. Wanneer van dat blikveld een foto was gemaakt kan ik daarop eventueel wel de moordscene tot waarnemingsbeeld maken, wat kan resulteren in een emotie.

2.4. *Besluit :*

Hiermee hebben we trachten aan te tonen dat de emotie, waarvan het object aktueel in de buitenwereld aanwezig is, in de eerste plaats het resultaat is van een perceptief proces. Het aantal en de aard van de objecten van emotieve processen zijn beperkt door de aard van de input langs de zintuigen. Bovendien korresponderen de emoties met de aard van de waarnemingsbeelden, zodat ze in geval van distortie niet overeenkomen met de realiteit van het stimulusobject.

Indien we ons beperken tot de aktueel aanwezige objecten dan blijkt dat de informatie voor de emotieve selektor volledig afhankelijk is van de informatie die door de perceptieve selektor doorgegeven wordt.

IV. Cognition en emotie

1. DE NIET PERCEPTIEF GEGEVEN OBJECTEN VAN HET EMOTIEF PROCES.

Het is voor de mens niet noodzakelijk dat een object aktueel in de buitenwereld aanwezig is opdat het aanleiding zou kunnen geven tot emotie.

(2) In zoverre we van een « verkeerde emotie » mogen spreken betekent dit een emotie die niet aangepast is aan de aard van het stimulus object.

Cognition

De informatie voor de emotieve selektor bestaat voor een deel uit de resultaten van het perceptief proces ; daarbij komen verder nog deze van het cognitief proces.

In *English and English* (20) vinden we dat *cogniton* een algemene term is voor elk proces waardoor een organisme zich bewust wordt van, of kennis verwerft over een object. Het sluit activiteiten in als *perceiving*, *recognizing*, *conceiving*, *judging*, *reasoning*.

Het verschilt van auteur tot auteur of perceptie bij de cognitieve activiteiten wordt beschouwd, of als afzonderlijke activiteit gesteld wordt. Perceptie is een cognitieve activiteit in die zin dat het deel uitmaakt van het proces dat leidt tot kennis. We hebben echter gemeend perceptie hier afzonderlijk van *cognition* te moeten behandelen omdat er een duidelijk verschil is tussen niet verder verwerkte waarnemingsbeelden enerzijds, en voorstellingen, denkbeelden e. d. anderzijds.

De activiteit die tot *cognitions* leidt noemen we denken. Denken wordt dus ook in een zeer brede betekenis gebruikt. Het is hier niet alleen abstrakt denken, niet alleen redeneren.

Tompson (21) onderscheidt volgende vormen van denken :

1. autistisch denken : fantaseren, dagdromen, ongericht associëren ;
2. herinneren : d. i. een poging tot wederoproeping van wat we in het verleden waargenomen of beleefd hebben ;
3. verbeeldend denken : het verschil met autistisch denken is dat het veel meer aan de realiteit gebonden is. Het ontstaat door externe impulsen, terwijl autistisch denken afhankelijk is van de innerlijke behoeften. Het houdt meer rekening met de reële mogelijkheden.
4. denken in de betekenis van « aandacht besteden aan ».
5. denken in de betekenis van « geloven » (belief). Ook deze betekenis heeft geen zelfstandige gevolgen ; wel is het een richtinggevend geheel voor alle andere vormen van denken, en alle vormen van handelen.
6. denken in de betekenis van « redeneren ».

Uit deze indeling blijkt duidelijk dat een denkactiviteit niet noodzakelijk rationeel is. Met rationeel bedoelen we : gehoorzaamend aan de logische wetten, met uitsluiting van persoonlijke factoren.

Vinacke (22) beschouwt het denken als zich afspelend tussen twee polen : een interne pool en een externe. Deze polen zijn noodzakelijk in het menselijke denken steeds aanwezig. Wanneer de externe pool domineert noemt hij het denken « *realistic* ». Wanneer de interne pool domineert noemt hij het « *imaginative* ».

2. COGNITIEVE SELEKTIE :

Zoals de mens een kwasi oneindige mogelijkheid heeft tot de vorming van waarnemingsbeelden, en toch slechts tot een beperkt aantal komt, zo is het ook waar dat er in potentie een oneindige reeks cognitions gegeven zijn, en dat niet al deze mogelijkheden gerealiseerd worden. Naar analogie met emotieve en perceptieve selektor kunnen we daarom hier het begrip cognitieve selektor invoeren.

Mechanismen in de cognitieve selectie :

2.1. Voor zover het denken gebeurt aan de hand van waarnemingsbeelden speelt de perceptieve selektor een rol. De cognitieve selectie vindt dan plaats na de perceptieve selectie. Het denken gaat echter de perceptie te boven, in die zin dat denken bestaat in het leggen van relaties tussen waarnemingsbeelden, tussen waarnemingsbeelden en reeds gevormde denkbeelden of tussen denkbeelden onderling. We zullen op de relatie tussen perceptie en denken niet verder ingaan. Stippen we enkel nog aan dat het denken en de perceptie elkaar wederzijds beïnvloeden : de perceptie verschaft informatie aan het denken, en het denken oriënteert mede de perceptie.

2.2. Cognitieve selectie betekent vooral het selectief aanwenden van vroegere ervaring. In al zijn aspecten is het denken resultaat van vroegere ervaring. « Vroegere ervaring » is echter een zeer vage omschrijving. Een aantal mechanismen die werkzaam zijn in het aanwenden van deze vroegere ervaring zullen we hier verder behandelen :

- we denken met behulp van begrippen ; daar we kennisinhouden bewaren en manipuleren door middel van deze concepten treedt er hierdoor een zekere reductie op ;
- geheugen : niet alles wat we ooit ervaren of geleerd hebben kan later gereproduceerd worden. Er treedt een proces van selectief vergeten op ;
- enkel geïnterioriseerde en geïntegreerde ervaringen zijn in staat verder invloed uit te oefenen ;
- op basis van vroegere ervaring is men in staat tot anticipatie.

2.2.1. C o n c e p t v o r m i n g .

Heel het menselijke denken is afhankelijk van de opbouw en hantering van begrippen. Behandelen we deze dus eerst.

Begrippen zijn de uitgangspunten en instrumenten van het denken. Ze maken verdere manipulatie van zintuigelijke impressie mogelijk. Het zijn de in het bewustzijn aanwezige relaties tussen dingen, en de in het bewustzijn aanwezige eigenschappen van dingen. Het zijn tegelijk abstracties en generalisaties van de werkelijkheid waarnaar ze verwijzen.

In principe komen begrippen tot stand door het detecteren van eigenschappen van een object en het konstateren dat die eigenschappen met andere objecten gedeeld worden. Zo vereist conceptvorming abstractie om een eigenschap te kunnen isoleren; generalisatie om in te zien dat de eigenschap ook konstituerend is voor andere objecten.

Conceptvorming is echter geen individueel leerproces: begrippen worden uitgedrukt in termen, m. a. w. in een taal. Elk individu neemt de taal van zijn sociale omgeving over, en in die zin is het begrippenkader socio-kultureel bepaald. Reeds in de mate dat de begrippeninstrumentaria aan deze konditionering onderworpen zijn is ook ons denken daarvan afhankelijk.

Een begrip is een door het menselijke bewustzijn gesteld abstrakt teken, losgemaakt van de konkrete situatie (23). Het is stabiel en simpeler dan de werkelijkheid die ermee samengaat. Het menselijk bewustzijn opereert met deze algemene, relatief konstante, kategoriale ordeningsschema's om de werkelijkheid te vatten, in het bewustzijn te bewaren en te manipuleren.

Adekwat denken veronderstelt bijgevolg dat er een één-éénduidige relatie bestaat tussen de werkelijke eigenschappen en relaties in de werkelijkheid en de begrippen anderzijds. Zelfs als het begrip tot stand komt langs een exakte en verantwoorde abstractie en generalisatie, impliceert het toch een reductie van de informatie uit de werkelijkheid. Vinacke merkt daarbij op dat een concept beschouwd mag worden als een vorm van selectief systeem in de mentale organisatie. Aangezien hij vaststelde dat er tot op heden niet in geslaagd werd een bevredigende definitie van concept te formuleren beperkt hij zich derhalve tot het vermelden van enkele karakteristieke eigenschappen, zoals:

- concepten zijn geen onmiddellijke sensorische gegevens, maar iets dat resulteert uit de uitwerking, verbinding en combinatie ervan;
- concepten hangen af van vroegere ervaring van het individu;
- concepten zijn systemen, binnen de mentale organisatie, die sensorische ervaringen met elkaar verbinden; men reageert op verschillende stimuli op dezelfde wijze van het ogenblik dat deze stimuli onder hetzelfde concept vallen;
- die verbanden zijn van symbolische aard: hetzelfde concept kan opgeroepen worden door verschillende stimuli;
- concepten vertegenwoordigen selectieve factoren;
- concepten variëren in de consistentie van hun organisatie.

Belang van de conceptvorming in verband met cognitieve selectie:

a. Conceptvorming is nauw verbonden met abstractie, generalisatie, identifikatie en diskriminatie.

b. De ontwikkeling van concepten is in de eerste plaats een accumulatie van ervaringen, waaruit een zekere organisatie resulteert, en verder is het een naamgeving, een manipulatie en toepassing van aspecten van deze organisatie door middel van symbolen.

c. De opbouw van concepten en het bestaan ervan is sociaal en cultureel bepaald.

d. Het gevolg van conceptvorming is dat de mens in staat is om op een effectieve manier (ondanks de reductie in informatie die opgetreden is) gebruik te maken van vroegere ervaring; het stelt in staat tot identifikatie en klassifikatie van objecten en tot symbolische manipulatie.

e. Concepten zijn middelen om de cognitieve inhoud te organiseren en ze zo bruikbaar te maken voor verder denken en leren.

2.2.2. G e h e u g e n :

a. Componenten :

Geheugen is de mogelijkheid om ervaringsgegevens over de duur van hun konkrete aktuering heen te bewaren om ze later weer in werking te laten treden. Het is een abstrakte term die verwijst naar de effecten van vroegere ervaring op het heden. Een herinnering is het hypothetisch restant van een vorige ervaring.

In de geheugenfunctie dienen verschillende momenten onderscheiden te worden :

- inprenting : iets moet bewust waargenomen worden of gedacht zijn geweest opdat het zou kunnen bewaard worden ;
- bewaring of retentie : de bewaringstijd kan lang of kort zijn ; men maakt een onderscheid tussen onmiddellijk geheugen en geheugen op lange termijn ;
- reproductie : dit is een aktiviteit die duidt op het kunnen gebruiken van wat ingeprent en bewaard is geworden ; niet enkel zelfstandige oproeping of reproductie is het resultaat van geheugen, ook eenvoudige herkenning is er het resultaat van.

Deficienties in de geheugenfunctie kunnen te wijten zijn aan slechte inprenting, mutaties tijdens de bewaring, niet gelukte reproductie als gevolg van slechte inprenting, behoud of situationele omstandigheden op het ogenblik dat de reproductie zou moeten gebeuren.

b. Herkenning en heroproeping :

Beide operaties veronderstellen geheugen, maar Arnold (25) toont aan dat in beide aktiviteiten verschillende mechanismen betrokken zijn. Met herkenning wordt een eenvoudige ervaring van vertrouwdheid bedoeld.

Een paradoxale of vervalste vorm is de zgn. « déjà-vu - ervaring »: men meent de ervaring, situatie of object reeds eerder beleefd of gezien te hebben, maar anderzijds weet men objectief met zekerheid dat men de situatie voor de eerste keer ontmoet. Deze ervaring komt in normale omstandigheden slechts zelden voor. Bij veelvuldig of permanent optreden in extreme vormen is het te wijten aan hersenletsels in de structuren die betrokken zijn bij het geheugencircuit. Het tegendeel van deze ervaring noemt men « aliënatie »: dit is een ervaring waarin men zich vreemd voelt aan alles wat men rond zich ervaart, ondanks het bewustzijn dat men het tevoren beleefd of gezien heeft.

Beide ervaringen kunnen — even goed als normale herinneringen — oorzaak zijn van emoties.

Herkenning veronderstelt vroegere ervaring en behoud van deze ervaring. Het wordt beïnvloed door verwachtingen (iets wat verwacht wordt, wordt vlugger herkend), en disposities, belangstelling en vooroordeel.

Herkenning is een activiteit die minder inspanning vraagt en eenvoudiger is dan heroproeping. Om iets weder op te roepen moeten we visuele, auditieve of andere soorten beelden of voorstellingen hérmaken. Dit veronderstelt een zorgvuldig koncentrereren op het vroegere ervaringspatroon. Het kan spontaan en gewild gebeuren. De wederoproeping is steeds selectief. We roepen niet alles weder op wat we vroeger geregistreerd hebben, anderzijds is de reproductie afhankelijk van de behoeften van het individu. In het heden treden de herinneringen en heroproeping steeds op binnen een bepaalde context.

c. Beïnvloedende factoren :

Heroproeping heeft de bedoeling duplikatief te zijn, maar het is het niet. Zoals elke psychische activiteit is het selectief en konstruktief van aard. We hebben geen middelen om na te gaan welke selectie optreedt tijdens de bewaringsperiode. In feite kan men enkel controleren wat effectief gereproduceerd wordt. Logisch kan men veronderstellen dat alleen datgene herinnerd kan worden wat « opgeslagen » was geworden.

Uit experimenten van herinnering op bevel (26) kan men echter opmaken dat er veel meer opgeslagen wordt dan ooit wederopgeroepen wordt. Herinnering op bevel bestaat uit het elektrisch prikkelen van bepaalde delen van de hersenkortex, met het gevolg dat de patient bepaalde fragmenten uit het verleden hér-beleeft. Er is geen ervaring van het zich herinneren van dingen uit het verleden, maar een gevoel van werkelijk opnieuw doormaken van die dingen. Het betreft steeds werkelijke gebeurtenissen uit het verleden, maar niet noodzakelijk zijn het steeds belangrijke feiten. Het zou doen denken aan het afdraaien van een band of een film-

strook, waarop alles is vastgelegd waarvan het individu zich eens bewust is geweest — de dingen waarop hij zijn aandacht in het tijdsinterval heeft gekoncentreerd. De gewaarwordingen waarop hij geen acht sloeg, het praten dat hij langs zich heen liet gaan, ontbreken (27).

We schijnen hier te maken te hebben met een herinnering in zijn meest perfecte vorm. Blijkt nochtans dat ook deze aan beperkingen onderworpen is.

We kunnen daar twee dingen uit besluiten :

1. In de hersenen blijkt oneindig veel meer herinneringsmateriaal opgeslagen te zijn dan men zich in normale omstandigheden kan herinneren. De selectie zal dus in grote mate te wijten zijn aan de omstandigheden die in verband staan met de reproductie.
2. Deze meest perfecte vorm van herinnering is echter ook niet volledig duplikatief. Datgene wat oorspronkelijk niet in het bewustzijn is getreden kan met geen enkele bekende methode wederopgeroepen worden.

In « Emotion and Memory » maakte Rapaport (28) een grondige studie van wat geheugen is en welke factoren dit proces beïnvloeden. Vermelden we hieruit enkele belangrijke elementen :

- geheugen is geen passief proces waardoor ervaringen in de geest opgeslagen worden (Dewey) (29) ;
- de perceptie moet gepaard gaan met een bepaalde betekenis opdat ze zou geregistreerd worden (Bartlett) (30) ;
- men kan geheugen niet los maken van het sociale leven. Men herinnert zich die dingen die belang hebben voor het persoonlijke welzijn van het individu en diegene die een meer algemene waarde hebben of zelf een logische of esthetische betekenis hebben (Gordon) (31) ;
- selectieve factoren vormen de essentie van het geheugen ; vergeten en herinneren zijn niet tegengesteld ; het zijn twee aspecten van hetzelfde proces (Pear) (32) ;
- het geheugen is functie van de emotief-affektieve organisatie van de informatie. De selectieve krachten in het geheugen blijken verbonden te zijn met de diepere lagen van de persoonlijkheid, en van de situatie waarin de reproductie dient te geschieden. Hieruit blijkt dat men enkel datgene kan herinneren wat men als belangrijk weerhouden heeft en bewaard. De selectieve factoren kunnen beschouwd worden als vertegenwoordigers van de emotionele invloed op het geheugen (Rapaport) (33).

Dit lijkt ons tamelijk radikaal. Niet alléén datgene wat emotioneel relevant is wordt gemakkelijk ingeprent, bewaard en gereproduceerd, maar ook datgene wat intellectueel relevantie bezit.

Emotionele factoren spelen wél een belangrijke rol in de reproductie. Ze kunnen de reproductie vergemakkelijken, remmen of volledig onmogelijk maken of verdraaien (vb. de invloed van frustratie, angst, schrik of vreugde).

d. Vergeten :

Men kan gans de selectie die in de geheugenfunctie optreedt « vergeten » noemen. Vergeten berust niet uitsluitend op de reeds voornoemde selectieve factoren. Nieuw leren speelt ook een belangrijke rol. Experimenten hebben aangetoond dat niet het passieve vergeten het belangrijkste is. Vergeten treedt vooral daar op waar oude herinneringssporen overdekt of verdrongen worden door nieuwe ervaringen. We formuleren het op deze manier, omdat de mens een oneindige mogelijkheid heeft tot herinneren, aangezien zijn uitgebreide ervaringswereld en de enorme registratie van de gegevens eruit in de hersenen.

De selectie is functie van :

- bewustzijnsgraad van de oorspronkelijke ervaring ;
- al dan niet bewuste inprenting, wat functie is van persoonlijke be-
langen ;
- verdringingsmechanismen ;
- emotionele inhibitie of facilitatie ;
- invloed van nieuw leren.

2.2.3. Interiorisatie en integratie :

We nemen deze twee begrippen samen wegens hun zeer sterke verwantschap: interiorisatie gebeurt door het integreren van nieuwe ervaringen in het reeds bestaande geheel van gestructureerde ervaringen. Interiorisatie duidt op een absorptie, een inkorporatie van de buitenwereld in het eigen systeem. Ervaringen die geen plaats krijgen in het geheel gaan als het ware verloren, en zullen in de meeste gevallen weinig invloed uitoefenen.

Integratie verwijst zowel naar het feit van inkorporatie in de bestaande structuur, als naar een toestand van de structuur zelf. Men spreekt van een geïntegreerde persoonlijkheid. In dat geval betekent het niet een integratie in de sociale omgeving, maar een persoonlijke organisatie van ervaringen. Deze persoonlijkheidsintegratie is de integratie van individueel menselijke persoonlijkheid op zichzelf beschouwd. Het is het gevolg van de interiorisatie van normen en waarden in de persoonlijkheid van het jonge kind, waardoor motivatie en gedragsschemata in het psychische worden gefixeerd. Men kan het zo stellen dat door het interiorisatieproces

een integratie van de persoonlijkheid ontstaat, die dan op haar beurt een referentiekader vormt voor verdere interiorisatie.

De graad van integratie verschilt van individu tot individu. Dit betekent tevens dat er een individueel verschil bestaat in het kunnen verdragen van los van elkaar staande ervaringsgegevens. Algemeen beschouwd zou de graad van integratie stijgen met de leeftijd.

Blum (34) geeft als bepaling van integratie :

« (integration is the proces) by which the separate signals discharging from components of a circuit are put together logically into a composite signal. »

Interiorisatie en integratie zijn sterk onderworpen aan sociale en culturele invloeden. Interiorisatie is het resultaat van een dynamische interactie tussen het organisme en de fysisch-sociale en culturele omgeving.

Er is in feite zeer weinig bekend over het interiorisatieproces. We weten dat het mede verantwoordelijk is voor het gebruiken van de ervaringsgegevens. We kunnen ook aantonen dat door interiorisatie de gegevens verbonden worden aan de eigen behoeftenstructuur van het organisme. Maar het is typisch voor de mens dat ongeveer alles waar hij toe in staat is resultaat is van een leerproces, aangezien hij geboren wordt met een zeer inadekwate uitrusting.

We kunnen stellen dat interiorisatie voorwaarde is opdat leerinhouden verder invloed zouden kunnen uitoefenen. In die zin gaat van interiorisatie een belangrijke selectie uit voor de cognitieve inhoud van het individu.

2.2.4. Anticipatie :

Bij de anticipatie komt duidelijk tot uiting dat het denken een activiteit is die gericht is op het handelen. De bedoeling van anticipatie is de organisatie van het toekomstige handelen. Hierbij is keuze noodzakelijk. Keuze veronderstelt inzicht in de waarschijnlijke, mogelijke of zekere gevolgen van alternatieve gedragspatronen, d. w. z. het vermogen tot anticiperen van de reacties van het eigen IK, de natuur en anderen op bepaalde prikkels of acties.

1. vermogen om de reacties die zich voordoen bij prikkels of acties uit het verleden te herinneren (= geheugen + feedback).
2. het vermogen om adekwate informatie te verwerven betreffende de aard van de werking van de componenten van de situatie ; deze adekwate informatie veronderstelt dat elke ervaring op grond van haar isomorfie gerangschikt wordt in een verzameling van ervaringen. Op grond van de gemeenschappelijke componenten, die bepaalde expe-

rienties aan elkaar verbinden, gaat het over van één particuliere ervaring naar een reeks ervaringen waarvan het gemeenschappelijk geheel van kenmerken zich, repeteert.

3. het vermogen om het heden te interpreteren als verwijzingsgegeven ;
4. de projectie van het verleden in de toekomst. Anticipatie veronderstelt een tijdsperspektief. Het organisme verwacht dat een analoog resultaat zich zal voordoen als bij een vroegere gelegenheid. Het projecteert in de toekomst geen geïndividualiseerde, partikuliere ervaring, maar een meer abstract type van experiëntie omdat het uit voorgaande processen « weet » dat eerstgenoemde zich niet en laatstgenoemde zich wel repeteert.
5. de voorbereiding tot actie :
in anticipatie stelt het organisme zich niet alleen een nieuwe situatie voor, maar prepareert het ook het gedragsantwoord op de geprojecteerde toestand. Hier speelt weer het generalisatievermogen een rol.

De denkbeelden die door het anticipatieproces opgeleverd worden zijn toekomstbeelden. Deze beelden van toekomstige situaties of handelingen zijn in principe oneindig talrijk in mogelijkheden, doch er treden twee vormen van selectie op :

1. anticipaties worden uitgeselecteerd wanneer blijkt dat voortdurend de anticipatie op ogenblik t_0 gemaakt in functie van de werkelijkheid op ogenblik t_1 in belangrijke mate verschilt van de werkelijkheid op ogenblik t_1 ;
2. anticipatiebeelden zelf zijn afhankelijk van :
 - de duidelijkheid, genuanceerdheid en heroproepbaarheid van herinneringen ;
 - de kennis van de veranderlijken in de situatie ;
 - generalisaties ;
 - extrapolaties.

Bijgevolg moet anticipatie beschouwd worden als één van de selectieve mechanismen in het denken, omdat het processen van de volgende aard omvat :

- extrapolaties, wat keuze veronderstelt ;
- generalisaties, wat impliceert dat er een reductie is van het aantal particuliere ervaringsgegevens ;
- kennis, wat steeds afhankelijk is van de reeds vroeger vermeeld selectiemechanismen ;
- geheugen, wat een uitermate selectief proces is.

3. EVALUATIE (APPRAISAL) EN EMOTIE :

3.1. We hebben tevoren reeds aangegeven wat de informatie uitmaakt voor de emotieve selektor, en op basis van welke criteria de selectie van het perceptief en cognitief materiaal doorgevoerd wordt. Als we op dit ogenblik even terugkomen naar de analyse van het emotief-proces, dan zien we dat we nu komen tot hetgeen Arnold het object known heeft genoemd ⁽³⁾.

We hebben inderdaad gemeend dat deze appraisal niet te vereenzelvigen is met de eigenlijke emotieve selectie. Evaluatie verwijst naar een « effort after meaning », een bepalen van een betekenis van het object en de lichaamsveranderingen, het leggen van een relatie tussen de arousal en het object, het bepalen van de waarde van het object voor het individu als persoon.

De evaluatie heeft een gedifferentieerde emotie, met meer gedifferentieerde lichaamsveranderingen tot gevolg. Wanneer er niet tot deze evaluatie wordt overgegaan dan is er enkel een toestand van opwinding maar geen adequate emotie.

Illustratie : Het verlies van iets dierbaars wordt emotief geselecteerd wat resulteert in een diffuus gevoelen van verdriet. Na enige tijd — d. w. z. na de evaluatie van wat het verlies betekent — treden de werkelijke emoties op.

De evaluatie kan in verschillende stadia verlopen. Als de evaluatieketen slechts één schakel bevat noemen we de emotie spontaan. Ook deze spontane reacties zijn gevolg van een leerproces. Dit is trouwens weinig verwonderlijk aangezien we weten dat de emotieve reacties geen automatische reflexen zijn, en de mens alles wat niet automatisch gebeurt moet leren. Bijgevolg steunt elke emotie op vroegere ervaring, m. a. w. is het resultaat van een leerproces.

Hier speelt het geheugen weer een belangrijke rol. Geheugen deficiënties (ten gevolge van persoonlijke factoren op psychisch of neuraal vlak) impliceren het onvermogen tot een normaal emotioneel leven. Bij een niet intact geheugen is elke prikkel nieuw en kan hij niet geëvalueerd worden op basis van vroegere ervaringen of in verband gebracht worden met de niet onmiddellijk aanwezige doelen.

Evaluatie, hoe snel en schijnbaar intuïtief ook, is een cognitief proces. Het onderscheid tussen spontaniteit en beredeneerdheid is een kwestie van bewustzijnsgraad en paraatheid. Het feit dat we « spontaan » zeggen dat $2 + 2 = 4$ impliceert niet dat dit een intuïtief oordeel zou zijn zonder kennisinhouden.

(3) Zie p. 132-133.

3.2. *Experimentele gegevens :*

In moderne theorieën en experimenten wordt op overtuigende wijze de rol van de cognitieve evaluatie aangetoond.

3.2.1. Schachter .

In Spielberger « *Anxiety and Behavior* » (35) is een bijdrage opgenomen van St. Schachter « *The Interaction of Cognitive and Physiological Determinants of Emotional State* » (1966). In grote lijnen komt dit overeen met een vroeger artikel van Schachter en J. Singer « *Cognitive, Social and Physiological Determinants of Emotional State* » uit *Psychol. Rev.* 1962 (36).

Schachter toont aan dat fysiologische arousal PLUS de evaluatie samen noodzakelijke voorwaarden zijn voor een emotie. In andere woorden omschrijft hij wat wij de cognitieve evaluatie hebben genoemd :

Er is voldoende materiaal om aan te nemen dat een algemeen patroon van sympathische ontlading typisch is voor emotionele toestanden. Als er zulke toestand van algemene arousal is dan gaat men deze benoemen en interpreteren in functie van de eigenschappen van de situatie waarin men zit en wat men daarover weet. D. w. z. dat de emotionele toestand beschouwd kan worden als een functie van de toestand van fysiologische arousal en de cognitions die daarmee samengaan. De cognitions oefenen als het ware een sturende functie uit. Cognitions in verband met de onmiddellijke situatie, zoals ze geïnterpreteerd werden door vroegere ervaring voorzien in een framework waarbinnen men zijn gevoelens begrijpt en benoemt. Het zijn de cognitions die ervoor zorgen dat een toestand van fysiologische arousal « angst » of « vreugde » zal genoemd worden. De toestand van fysiologische arousal alleen blijkt niet voldoende te zijn voor het tot stand komen van een specifieke emotie.

Voorbeeld : een man wandelt alleen in een donkere straat en een figuur met een pistool verschijnt. De perceptie-cognition « persoon met pistool » doet een toestand van fysiologische arousal ontstaan. Deze toestand wordt geïnterpreteerd in termen van de kennis betreffende donkere straten en pistolen, zodat de toestand van arousal nu « schrik » genoemd wordt.

Schachter gaat dan op nauwkeurige wijze deze uitspraken onderzoeken :

a. *theoretische premisses :*

1. Gegeven een staat van fysiologische arousal waarvoor het individu geen onmiddellijke verklaring heeft, dan zal hij die toestand benoemen en beschrijven in termen van de wél beschikbare cognitions. Dezelfde fysiologische toestand kan vreugde of woede genoemd worden naargelang de cognitieve aspecten van de situatie.

2. Als men weet dat de fysiologische arousal b. v. te wijten is aan een adrenaline-injectie ontstaat er geen behoefte aan evaluatie en ook geen emotie.
3. Gegeven bepaalde cognitions, maar geen arousal, dan resulteert dit niet in een emotie.

b. *Experiment* :

Experimenteel kunnen deze stellingen worden getoetst door :

- manipulatie van de fysiologische toestand ;
- manipulatie van de kennis van de verklaringen van de fysiologische toestand.

De proefpersonen werden epinefrine toegediend, en er werd hen medegedeeld dat het de bedoeling was de invloed van een vitamine op het gezichtsvermogen te onderzoeken.

Epifrine is een drug die een sympatische ontlading van het zenuwstelsel tot gevolg heeft. De belangrijkste ervaringen van de proefpersonen bestaat in hartkloppingen, beven en versnelde ademhaling.

De proefpersonen werden onderverdeeld in drie groepen :

1. er werd hen duidelijk beschreven wat de gevolgen van de injectie zouden zijn ; ze wisten dus precies wat ze zouden voelen en waarom ;
2. aan een tweede groep werd niets gezegd over de gevolgen van de injectie ; ze hadden dus geen voorafgaandelijke verklaring voor wat ze zouden voelen ;
3. de derde groep werd verkeerd ingelicht ; er werd hen gezegd dat ze waarschijnlijk jeuk-ervaringen en een lichte hoofdpijn zouden krijgen, wat helemaal niet optreedt.

De laatste groep speelt in het verloop van het experiment een weinig belangrijke rol. Hij werd enkel als controle ingevoerd om te kunnen nagaan of bepaalde reacties van de eerste groep niet het gevolg waren van reflectie of introspectie op de voorspelde gewaarwordingen. Toen dit niet het geval bleek te zijn werd de derde groep niet verder gebruikt.

Ter manipulatie van emotie werd getracht euforie en woede op te wekken langs sociale communicatie. Na de injectie en de verklaringen werden de proefpersonen bij een medewerker van de onderzoeker gebracht die getraind was in zich euforisch of woedend te gedragen. Aan de proefpersonen werd gezegd dat de andere persoon dezelfde injectie had gekregen.

c. *Resultaten*

Het al dan niet geïnformeerd zijn betreffende de oorzaken van de fysiologische toestand had een belangrijke invloed op het tot stand komen van

de euforie en de woede. Diegenen die wél ingelicht waren over wat ze zouden voelen gingen niet over tot emoties omdat hun fysiologische toestand hen op neutrale wijze reeds voldoende duidelijk was. Diegene die niet ingelicht waren volgden de euforische en woedende reacties van de medewerker. Ze gaan dus over tot emotieve reacties die worden overgenomen van anderen. Er is nochtans een object voor de eigen emotie zodat er niet helemaal sprake is van « besmetting » :

- in geval van euforie worden de proefpersonen in een kamer gelaten die in wanorde staat. De medewerker doet heel uitgelaten, tekent, maakt vliegers van de aanwezige papieren en zegt dat hij zich weer voelt als een kind. Die vrolijke wanorde dient als emotie-object voor de proefpersoon.
- in het geval van woede wordt aan beiden gevraagd een vragenlijst in te vullen gedurende de tijd dat ze zgn. moeten wachten vóór het afleggen van de test in verband met het gezichtsvermogen. De medewerker reageert luidop op de vragen en gaat zich soms beledigd vertonen. De vragenlijst is zo opgesteld dat ze voor de proefpersonen reden tot woede of verontwaardiging kan leveren.

De experimenten tonen aan dat er voor fysiologische arousal een verklaring dient gevonden te worden opdat de emotie zou optreden. Indien de verklaring neutraal is dan blijft de emotie uit.

3.2.2. Davitz

Davitz (37) maakte een studie van de emotionele gevoeligheid. Dit laatste concept gebruikt hij enkel in de betekenis van « het vermogen om emotionele betekenissen te identificeren die uitgedrukt worden door allerlei soorten communicatiemiddelen ».

Davitz vond geen korrelaties tussen emotionele gevoeligheid en 33 onderzochte persoonlijkheidsvariabelen. Wel vond hij korrelaties met de perceptief-cognitieve vermogens van de proefpersonen. De perceptief-cognitieve variabelen waren : gehoorsvermogen, abstraktie, symbolische activiteit, verbale intelligentie, en kennis van de vokale eigenschappen van de emotionele expressie.

Het is hier vooral belangrijk dat Davitz op grond van zijn bevindingen expliciet de theorie van Schachter onderschrijft.

Hij besluit o.a. dat :

- de psychologische processen die de emotionele gevoeligheid steunen van perceptieve en cognitieve aard zijn ;

- cognitieve of intellectuele factoren, zoals abstractie en symboliseringsvermogen positief verbonden zijn met de graad van gevoeligheid. Feitelijk zou het aanvaardbaar zijn emotionele gevoeligheid zelf te beschouwen als een vorm van intelligentie, die verbonden is met, maar in bepaalde aspecten verschillend van andere vormen van verbale of niet verbale intelligentie.
- het is waarschijnlijk dat niemand bijzonder emotioneel gevoelig kan zijn zonder een grote dosis algemene intelligentie — maar anderzijds is een hoog I.Q. geen waarborg voor emotionele gevoeligheid.

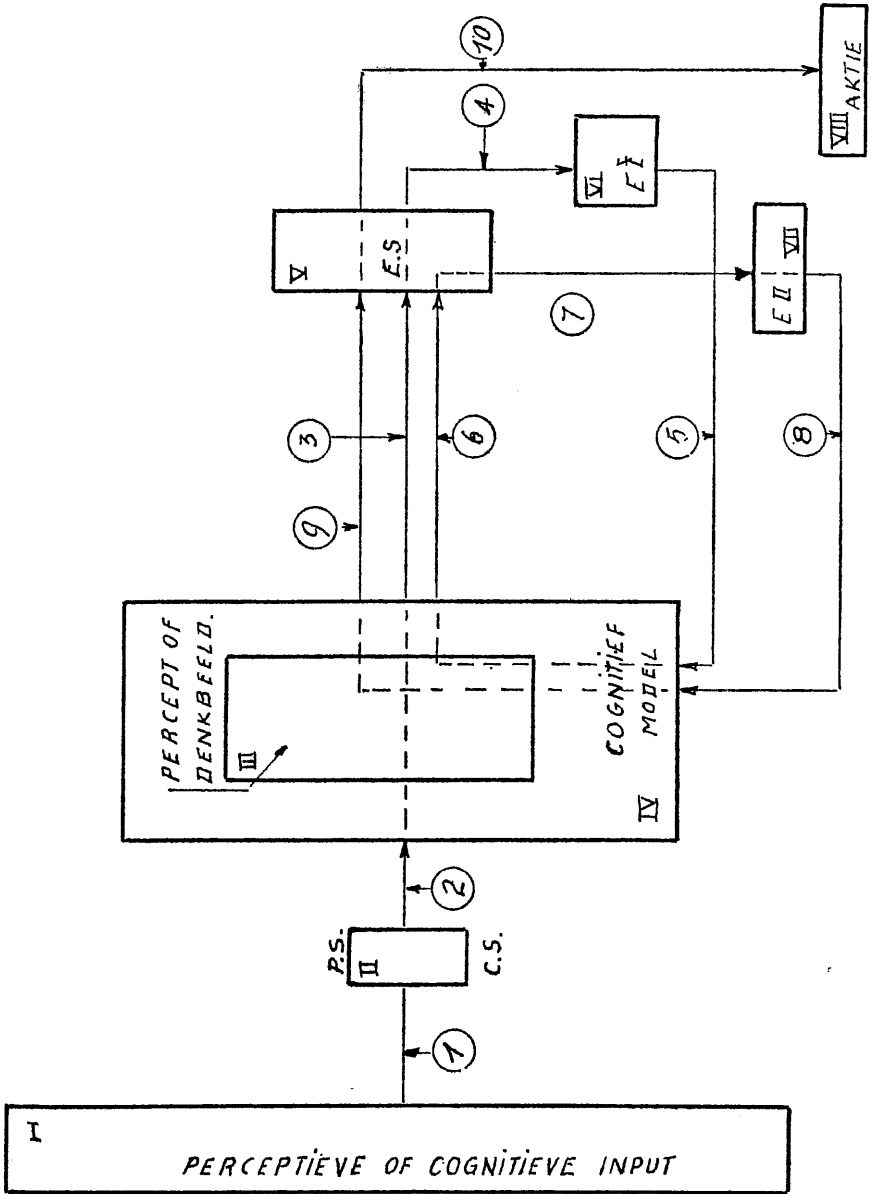
Daarnaast toont Davitz ook aan dat er een verband bestaat tussen het vermogen tot identifikatie van emotionele expressie bij anderen en het vermogen tot expressie van de eigen emoties. Als we daaraan zouden toevoegen dat de expressie van de eigen emotie afhankelijk is van het voelen ervan (wat ons ten minste waarschijnlijk lijkt) dan krijgt de visie van Davitz stavende kracht voor de stelling die we wensen te formuleren, nl. de belangrijkheid van cognitiviteit voor het verloop van het emotief proces.

V. Besluiten

Het is ons duidelijk geworden dat het onmogelijk is een exhaustieve lijst op te stellen van de invloeden die uitgaan van de perceptieve-cognitieve processen op de emotieve processen. De relaties die we relatief dispaaraat hebben zien naar voren komen zullen we hier samenvatten onder de vorm van een hopelijk overzichtelijk schema van het emotief proces in zijn gehele verloop. Als beperkingen gelden hier dat we niet zullen ingaan op de invloed die emotieve processen op de perceptieve en cognitieve processen hebben; verder hebben we hier abstractie gemaakt van de plaats waarop er invloed uitgeoefend wordt door de behoeftenstructuur van het individu.

Emotie zelf hebben we begrepen als:

- de ervaring die volgt op een perceptieve, cognitieve of conatieve input (met hierbij mogelijke combinatie van de drie);
- de ervaring bestaat zowel uit de beleving van de fysiologische veranderingen als uit de psychische beleving;
- deze ervaringen in het subject zijn neurale processen, waarin ook hogere hersencentra betrokken zijn;
- de typische aard van de emotieve beleving is het resultaat van een speciaal soort evaluatie (appraisal) van de input door het subject;
- de bijzondere aard van de evaluatie ligt in het feit dat de inputs beoordeeld worden op een zeer subjectieve manier: hun relevantie t. o. v. de behoeftenstructuur en waardeschaal van het subject wordt in dit

evaluatieproces afgewogen. Daar deze evaluatie steeds resultaat is van vroegere ervaring is ze een cognitief proces; nochtans kan ze zeer snel en intuïtief verlopen;

- naargelang de aard van de evaluatie (meer of minder reflectief en durand) en de aard van de lichaamsveranderingen kan men een onderscheid maken tussen gedifferentieerde en ongedifferentieerde emoties:
- ongedifferentieerde emoties zijn de onmiddellijke reacties die slechts verwijzen naar een fysiologische arousal en een psychische opwindings;
- gedifferentieerde emotie, of eigenlijke emotie, zijnde het resultaat van verdere evaluatie van het object in zijn subjectieve en objectieve context, gepaard gaande met meer genuanceerde lichaamsveranderingen, verschillend van emotie tot emotie;
- de volledige keten, input (object) en output (actie) inbegrepen, hebben we het emotief proces genoemd.

BESPREKING

a. *Verklaring van de tekens:*

- I. Buitenwereld, meer bepaald dat deel van de buitenwereld dat, dankzij de actieve instelling van het subject, in staat is stimuli uit te zenden die het subject beïnvloeden.
De perceptieve of cognitieve input die door de perceptieve of cognitieve selektor uit het keuzeveld werd geselecteerd.
- II. P.S. = perceptieve selektor.
C.S. = cognitieve selektor.
- III. waarnemingsbeeld (percept) of denkbeeld, d. w. z. de ideeële transformaties van de fysische stimuli die geselecteerd werd.
- IV. Cognitief model: breder geheel van kennisinhouden van het subject.
- V. E.S. = emotieve selektor.
- VI. E I = ongedifferentieerde emotie.
- VII. E II = gedifferentieerde emotie.
- VIII. De actie waarin het emotief proces eventueel resulteert.

b. *Verloop:*

Een stimulus wordt geselecteerd (1) en als percept of denkbeeld gesitueerd in het breder geheel van inhouden van het subject en begrepen in zijn objectieve en subjectieve context (2).

De geselecteerde stimulus wordt doorgegeven (3) en beoordeeld door de emotieve selektor. Een stimulus die emotieve relevantie bezit resulteert (4) in een ongedifferentieerde emotie E I. Na deze evaluatie (5) geeft dit nieuwe

informatie voor de emotieve selektor (6), waarin eventueel een gedifferentieer-emotie kan resulteren (7). Deze gedifferentieerde emotie wordt mede er-de varen als een neiging tot aktie. Deze aktieneiging wordt geëvalueerd (8) en indien het resultaat nog emotief relevant is (9) resulteert (10) hieruit na de nieuwe emotieve selektie de emotioneel gekontroleerde aktie.

Bibliografie

- (1) Arnold, M. « Emotion and personality » Vol. I. Psychological aspects, New York, Columbia Univ. Press, 1960.
- (2) Arnold, M. Vol. II, p. 201.
- (3) Arnold, M. in (1) p. 202.
- (4) Olds, J. « Emotional center in the brain », in : Science Journal, vol. 3, n° 5, p. 87-93.
- (5) Arnold, M. « An excitatory theory of emotion » in : Reymert, M. L. « Feelings and emotion, the Moosehart symposium » New York, Mc Graw Hill, 1950.
- (6) Watson, J. « Psychological care of infant and child » New York, Norton, 1928.
- (7) Maranon, G. in Rev. Franc. Endocrinal, 1924, 2, 301-325.
- (8) Cantril, H. & W. A. Hunt : « Emotional effects produced by the injection of adrenaline. » in : Am. J. Psychol., 1932, 44, p. 33-307.
- (9) Watson, J. o. c.
- (10) Adcock, C. J. « Fundamentals of psychology » Penguin books (A664), 1964³, p. 164.
- (11) Krech, D. & R. Crutchfield. « Theory and problems of social psychology », New York, Mc Graw Hill, 1958.
- (12) Krech, D. o. c. p. 107-109.
- (13) Brunner, J. & Postman, L. « Emotional selectivity in perception. » in : J. of Personality, 1947, 16, p. 69-77.
- (14) Mc Ginnies, D. « Emotionality and perceptual defense » in : Psychol. Rev., 1949, 65, p. 244-251.
- (15) Bruner, J. in (13).
- (16) Mc Ginnies in (14).
- (17) Gilchrist, J. C. & Nesberg. « Need and perceptual change in need-related objects » in : J. exp. Psychol., 1952, 44, p. 369-376.
- (18) Levine, R. & Chein, I. & Murphy, G. « The relation of a need to the amount of perceptual defense » in : J. Psychol., 1942, 13, p. 562-578.

- (19) Eriksen, C. W. «Some implications for TAT interpretations arising from need and perception experiments», in: *J. Pers.*, 1951, 19, p. 282-289.
- (20) English, H. B. & English, A. C. «A comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms», 1958.
- (21) Tompson, R. «The psychology of thinking.» Penguin Books (A453), 1964, p. 11-21.
- (22) Vinacke, W. E. «The psychology of thinking» New York, Mc Graw hill, 1952.
- (23) Kruithof, J. «De zingeveer» Hilversum, Paul Brand, 1968.
- (24) Vinacke, W. E. in (22), p. 100.
- (25) Arnold, M. in (2), p. 56-64.
- (26) Penfield, W. & Rasmussen, T. «The cerebral cortex of man; a clinical study of localization of function» New York, The Macmillan Company, 1950.
- (27) Wooldridge, D. E. «Het zenuwstelsel: structuur en functie» Aula-boeken, 285, 1966, p. 217.
- (28) Rapaport, D. «Emotion and memory» New York, Intern. Univ. Press, 1961².
- (29) Dewey, J. «Psychology» New York, Amer. Book, 1929³, p. 177.
- (30) Barlett, F. C. «Remembering, a study in experimental and social psychology» Camb. univ. press, 1932, p. 220.
- (31) Gordon, K. «Memory viewed as imagination» in: *J. Gen. Psychol.*, 1937, 17, 113-124.
- (32) Pear, T. H. «Remembering and forgetting» New York, Dutton, 1922, p. 136.
- (33) Rapaport, D. in (28) p. 134-137.
- (34) Blum, G. S. «A model of the mind» New York, Wiley, 1961, p. 16.
- (35) Spielbergen, Ch. (ed) «Anxiety and behavior» New York, 1966, p. 193-224.
- (36) Schachter, S. & Singer, J. C. «Cognitive, social and physiological determinants of emotional state» in: *Psychol. rev.*, 1962, 69, 379-399.
- (37) Davitz, J. R. «The communication of emotional meaning» New York, Mc Graw Hill, 1964.

MICHIELSENS, Magda
Aspirant, N.F.W.O.